

FÉLOLDALAS NYOMOZÁS, FÉLOLDALAS TÁRGYALÁS

A rendszerváltás kezdete óta nagyszámú és jelentős törvény született meg hazánkban, amely az alapvető emberi jogokat hivatott garantálni. Mégis az egyik legjelentősebb törvényjavaslat beterjesztésére kerülhet sor 1997 őszén, ha az új büntetőeljárás-jogi kódexet a Kormány az Országgyűlés elé viszi. A javaslatot az emberi jogi kérdésekkel foglalkozó szervezetek nemcsak azért kísérik nagy figyelemmel, mert az emberi jogok legdurvább megsértésére az államok részéről büntetőjogi hatalmuk gyakorlásakor kerülhet sor, hanem azért is, mert a korábbiakhoz képest már elveiben is más szabályokat készülnek bevezetni Magyarországon.

Az új kódex előkészítésére létrehozott Kodifikációs Bizottság által készített szövegtervezet több helyen pótolja az emberi jogok védelmének eddig hiányzó garanciáit. Ki kell emelni azt az új szabályt, mely szerint a tanú meghallgatásakor meghatalmazott védője jelen lehet, és a kihallgatás akadályozása nélkül jogi tanácsadással szolgálhat a tanú részére.

Ugyanakkor a szövegtervezet beleütközik egy alapvető kérdésbe. Abba, hogy kinek a feladata – és főleg, milyen mélységben – a tényállás tisztázása. A szövegtervezet jelentősen eltér a korábbi szabályozástól annak meghatározásakor, hogy az ügyésznek, illetőleg a nyomozó hatóságnak mi is a feladata. Már itt felmerül a gyanú, hogy a módosítás esetleg azt jelenti, hogy a tényállás teljes mértékű tisztázása – elsősorban anyagi okokból – a továbbiakban már nem lesz feladata a hatóságoknak. Nevezzük teljes mértékűnek a büntetőjogi igazság kiderítését, amely nem kizárólag a vád alátámasztását jelenti, hanem az enyhítő és mentő körülmények kötelező feltárását a hatóságok részéről. Ma az elvben jó eljárásjogi szabályozás a gyakorlatban nem valósulhat meg, mert a nyomozó hatóságnak saját érdekeivel ellentétben, esetleg saját maga ellen kellene bizonyításokat eszközölnie. Éppen ezért üdvözlendő az új kódex, mivel a nyomozás mindenhatóságán felülemelkedve inkább a tárgyalási szakra helyezi a hangsúlyt. A szövegtervezet a bizonyítás tárgyaként azokat a tényeket jelöli meg, amelyek a büntető és a büntetőeljárás jogszabályok alkalmazásában jelentősek. Ha emellé tesszük azt, hogy a nyomozás során a tényállást kizárólag oly mértékben kell felderíteni, hogy a vádló dönthessen

arról, vádat emel-e, ismét előbukkan a tényállás féloldalas felderítésének a lehetősége.

Elég idegen a magyar büntető jogrendszerrel az a megoldás, amely a tényállás mentő részének a felderítését a védőtől várja anélkül, hogy ennek garanciái ki volnának dolgozva. A tényállás felderítésének kötelezettségét – garanciális okokból – egészen precízen kell meghatározni az új kódexben. A védő ugyanis több okból következően nem képes a tényállás egyes elemeit felderíteni, gondoljunk például a nyomozóirodák szűk jogaira, amelyek csak azt tehetik, amit a gyanúsított maga is tehetne. A nyomozóirodák jogai nem azonosak a rendőrség felderítési jogaival, így a tényállás mentő elemei felderítésének feladatát nem lehet a védelem nyakába varrni. Úgy tűnik, a szövegtervezet a jelenlegi rossz gyakorlat szentesítését jelentené ebben a körben azzal, hogy a rendőrség kizárólag a vád alátámasztására nyomozna, és nyomozási koncepciójába esetleg – garanciák híján – nem férne bele a gyanúsítottól kívül más személyek cselekményeinek felderítése is. Vajon a gyanúsított mentő körülmények, tények nem sikkadnak-e el a nyomozás során, vagy szándékosan nem titkolják-e el a bíróság elől? Ez utóbbi félelmet látszik alátámasztani az, hogy az ügyész nem lenne köteles minden iratot megküldeni a bíróságnak.

A rendszerváltás kezdete után a védelem garanciális jogokat kapott azzal, hogy jelen lehet a tanú kihallgatásán, kérdéseket intézhet hozzá, jelenlétével felügyelheti a jegyzőkönyvvezést. A szövegtervezet ezt a jogot eltörölné, arra hivatkozva, hogy az eljárás a bírói szakban többletjogokat engedélyez majd a védelemnek. Nem veszi ugyanakkor figyelembe azt, hogy a bevezetendő „keresztkérdéses” módszer nem pótolja a tanúknak a teljes büntetőjogi igazságra, a teljes tényállásra vonatkozó hatósági kihallgatását. Vajon nem a rendőrállam erősítését jelentik-e ezek a szabályok – kiegészítve a rendőrségi törvényt –, ha a védő – eltérően a jelenlegi rendszertől – csak hónapokkal később találkozik a tanúval, mint a nyomozó?

Amennyiben a mentő körülményeket a nyomozó hatóság a tanútól nem kérdezi meg, a védő még indítványt sem tehetne bizonyos kérdések megvizsgálására. Mindennapos gyakorlat, hogy a tanú emléke-

zete néhány hónap elteltével rohamosan elhalványul. Amennyiben a rendőrség a tanút a terhelő tényállási elemekre vonatkozóan hónapokkal korábban hallgathatja meg, mint a védő a saját mentő tényállási elemeire, ebben az esetben olyan egyenlőtlenség keletkezik, amely az emberi jogokra is kihatással lehet. Úgy tűnik, hogy a szövegtervezet elsődleges szándéka a büntetőeljárások eredményességének növelése volt, és nem a jogállamisághoz nélkülözhetetlen igazságosság erősítése, még akkor is, ha a tervezet sok új garanciális elemet tartalmaz. A garanciális elemek megjelenése a jelenlegi büntetőeljárás törvény módosításánál is több helyen előtérbe került. Jelentős eredménynek tekinthető, hogy a védő az utóbbi időben betekinthez a nyomozati iratokba (természetesen nem kivétel nélkül), és arról már a nyomozás folyamán másolatokat kaphat. A szövegtervezet ettől a jogtól jelentősen visszalépne, hiszen csak az iratismertetéskor tekinthetné meg a védő az iratokat, így esetleg több hónapos vagy többéves hátrányba kerülhetne a rendőrséghez képest. A tervezet ugyanis a nyomozóra bízta annak eldöntését, mely iratok kiadása nem sértené a nyomozás érdekét. Fennáll a veszélye annak, hogy kizárólag a vádat bizonyító hiányos tényállást rögzíthetik az iratokban, és a védő ezt csak a nyomozás befejeztével ismerheti fel. Az iratismertetéstől, illetőleg a feljelentés kézhezvételétől számítva az ügyész harminc napon belül vádat emel, mely időt az ügyészség vezetője kivételes esetben további harminc nappal meghosszabbíthatja. A bíró a vádiratot haladéktalanul megküldi a védőnek is, akinek mindössze tizenöt nap áll rendelkezésére, hogy megjelölje azokat a bizonyítási eszközöket, amelyeket a tárgyaláson elő kíván terjeszteni. Ez a szűk időtartam áll szemben a nyomozó hatóság több hónapos, esetleg többéves nyomozási időtartamával.

Amennyiben a védelemnek az iratismertetés után kellene a mentő körülmények után nyomoznia vagy a mentő tanúkat felkutatnia, igen egyenlőtlen küzdelem elé nézne a vádat képviselő ügyészséggel szemben. Vagy a keresztkérdéses rendszer részeként már a nyomozás kezdetekor indítson párhuzamos nyomozást a mentő körülmények eredményes felderítésére, a teljes tényállás kiderítésére?

Mivel a nyomozásban az idő döntő jelentőségű, ezért aki meg tudja majd fizetni a párhuzamos nyomozás költségeit, sokkal nagyobb eséllyel indul a bírósági tárgyaláson. A szegényeknek pedig be kellene

érniük a jelenlegi formális, kizárólag a tárgyalásra koncentráló védői magatartással.

Garanciális kérdés, hogy ha a védelem nem lehet jelen a tanúvallomásoknál, ki vagy mi biztosítja, hogy a vallomásoknak a gyanúsítottat mentő részei is rögzíttetnek. Jelenleg erre a védő részvétele az egyetlen garancia. Előre látható, hogy a nyomozó hatóság ebben továbbra is ellenérdekel marad, hiszen a tanúvallomásának egyes részei új körülmények felderítését, megvizsgálását is igényelhetik. Esetleg módosítani kellene a nyomozási koncepciót. Nagy lesz a kísértés arra, hogy eme zavaró tényeket a hatóság ne rögzítse. Csak így tudja a fennálló eszközökkel gyorsítani a nyomozást és javítani a váderedményességet. A jelenlegi garanciáktól visszalépésnek minősülne, ha a védő a tanúkihallgatásnál nem lehetne jelen. Lehet, hogy ez a jelenlét lassítja a nyomozást, de talán megakadályozhatja, hogy koncepciók eljárást készítsenek elő a tanúvallomások nem megfelelő rögzítésével.

Amennyiben a hatóságok feladatául kizárólag a vád alátámasztását szabnánk, felhívjuk őket arra, hogy – az eljárás gyorsítása érdekében – egyoldalú nyomozást folytassanak. Semmilyen garancia nem lesz arra, hogy egy tanúvallomásból ne csak a terhelő – vagy a koncepció alapján terhelőnek látszó – adatokat rögzítsék. Megengedhetetlen és veszélyes, ha a tanút a hatóság ellenőrzés, kontroll nélkül hónapokkal korábban hallgathatja ki, mint a védő.

Alapvető garanciák hiányoznak ekkor, olyanok, amelyek más működő rendszerben léteznek. Máshol ugyanis, ha a védő nincs jelen a kihallgatáson, a hatóság köteles a tanú minden szavát magnetofonra rögzíteni, amely visszakereshető, így ellenőrizhető, hogy a vallomást nem hamisították-e meg. Csak remélni lehet, hogy az új büntetőeljárás kódex a jelenlegi gyakorlatból indul ki, tehát nem ad újabb lehetőséget arra, hogy a hatóságok azt rögzítsenek, amit akarnak. Egyenlőtlenséget eredményezne, ha nem szabnánk feladatul a hatóságoknak a bűnügyi igazság felderítését, és a védelem feladata kizárólag hónapokkal később, a tárgyaláson kezdődne. Kérdésként merül fel az is, hogy a védelem vajon megtámadhatja-e a részvétele nélkül felvett jegyzőkönyveket azzal, hogy a tanú vallomását nem helyesen rögzítették. A szövegtervezet ugyanis az elmúlt rendszer gyakorlatát tartja fenn azzal, hogy nem írja elő szó szerinti jegyzőkönyv készítésének kötelezettségét. Áldemokratikus az a megoldás, amely ezt csak a jogban járatlan tanú

kérésére teszi kötelezővé. Nyilvánvaló, hogy a védő az, aki a teljes tényállás felderítéséhez szükséges tényekre fel tudja hívni a figyelmet, a fontos, mentő vallomásrészek szó szerinti jegyzőkönyvezését kérve.

Kérdés az is, hogy a védelem a tárgyaláson az újonnan bevezetendő jogaival hogyan tud majd élni. Az embernek olyan érzése támad, hogy az állam továbbra is fenn kívánja tartani állampolgárai kiszolgáltatottságát, csak ezt látszólag demokratikus, főként bírói lepelbe kívánja bújtatni. Ezt az érzést támasztja alá annak a garanciális szabálynak a tervezett eltörlése, hogy a védő a nyomozás során minden tanúkihallgatáson jelen lehet. A bevezetése óta eltelt viszonylag rövid idő alatt ez a garanciális jog nem fejthette ki érdemi hatását, amelynek igen jelentős oka – s erről a büntetőjoggal foglalkozók gyakran megfélekednek – az anyagiak hiánya. Hiába vannak jelenleg is gyönyörű elvek a törvényben, ha az állampolgárok nagy része egyszerűen nem tud saját védőt megfizetni. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikk 3/c. pontja alapján minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van arra, hogy „személyesen vagy az általa választott védő segítségével védekezhessen, és ha nem állnak rendelkezésére eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendeljenek ki számára ügyvédet”. Az Artico kontra Olaszország (1980) és a Goddi kontra Olaszország (1984) ügyekben az Emberi Jogok Európai Bírósága megállapította, hogy kirendelés nemcsak a védő „kijelölését”, hanem annak közreműködését is érteni kell.

Ha megnézzük az állampolgári jogok országgyűlési biztosának megállapításait a kirendelt védőkkel kapcsolatban, láthatjuk, hogy a magyarországi kirendelések nagyrészt formálisak. Vajon kötelezhető-e az ügyvédi kar arra, hogy kirendelés esetén olyan eljárási cselekményeken vegyen részt, amelyeket az állam a gyanúsítás alá vont helyett nem fizet meg, illetőleg nem előlegez? Ebben a tekintetben az egész büntetőeljárás-jogi kódex hatályosulása tehát olyan miniszteriális szintű jogszabályon áll vagy bukik, amelynek módosítása csak később ismerhető meg, mint amikor a kódexet a parlament esetleg elfogadja. Garanciális kérdésnek látom tehát azt, hogy a bírói reformhoz hasonlóan a védelemhez szükséges anyagi feltételeket – legalábbis általános szinten – megfogalmazzák az új kódexben.

A társadalom védelmének természetesen elsőbbséget kell élveznie a bűnözőkkel szemben. Újabb egyszerűen elég a tanút megfélemlíteni ahhoz, hogy a bűnöst ne lehessen elítélni. Egyet kell értenünk a tanúvédelemmel, különösen a szervezett

bűnözés elleni harcban. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy a nyomozó korlátlanul befolyásolhassa a tanút, vallomásából csak azt rögzíthesse a jegyzőkönyvben, amit ő jónak lát. A tárgyaláson ugyanis a keresztkérdéses rendszerben az ügyész egy hónappal korábbi emlékeztető tanúvallomásra támaszkodhat, míg a védő a feledés homályába merült mentő tényekre lesz kénytelen a kérdéseket feltenni. Vajon melyik bíró engedi majd meg, hogy a védő akár órákon át próbálja a tanú emlékeztetőt feleleveníteni? És vajon ezeket a vallomásokat – a például szolgáló jogrendszerektől eltérően – miért nem rögzítik a bíróságon automatikusan szó szerint? Mennyit kell majd fizetni ezért a lehetőségért? Egy biztos, kizárólag a gazdag gyanúsítottak tudják majd megfizetni a párhuzamos nyomozás költségeit, egészen addig, amíg a nyomozó az irodát be nem csukhatja azzal, hogy túllépte a hatáskörét, és nyomozást folytat a tényállás felderítése érdekében.

A szövegtervezet alkotói is érzékelték a tényállás feltárása körüli bizonytalanságot, mivel a bíróságnak még másodfokon is lehetővé teszik, hogy teljesen új tényállást állapítsanak meg. Kérdés az, hogy a jogállamiság erősítését szolgálja-e egy olyan állapot, amikor másodfokon is olyan mérvű a bizonytalanság, hogy még a tényállás is teljesen amorf állapotú. Amennyiben hatékony büntetőeljárás kódexet akarunk alkotni, nem szabad megengednünk, hogy más jogszabályok lerontsák a törvény hatékonyságát. Az alapvető emberi jogok kérdésében nem köthetünk kompromisszumot. A garanciákat minden esetben – előrelátóan – meg kell teremteni, és különös figyelemmel kell lennünk arra a tényre, hogy a magyar társadalom nagy része elszegényedett.

Az állami túlerő sokkal biztosabban érvényesül azokban az országokban, amelyekben a gyanúba kerültnek nincs pénze védekezni. Ez a pénztelenség más esetekben odáig fajul, hogy a költségmentesség igazolását szolgáló okiratok kiváltására sincs az illetőnek elegendő pénze. Ezt a formát polgári jogi esetekben sem lenne célszerű alkalmazni, büntetőjognál viszont kifejezetten kerülni kell.

Olyan büntetőeljárást pedig nem szabad létrehozni, amely a társadalom teherviselő képességéhez viszonyítva túlságosan drága vagy túlságosan bonyolult. Figyelembe kell azt is venni, hogy más országok gyakorlata erre a pénztelenségre is kimunkált már megoldást.

Olaszországban például a „bizonytalan” és pénzügyes védekezést kiváltotta egy érdekes intézmény. Nem kell mást tenni, mint a maffiához fordulni, amely korrupst rendőrökön és bírókon keresztül „látja el” a védelmet. Talán nem efelé kellene elindulnunk!